

Neuphilologische Fakultät

Slavisches Seminar

Lehrstuhl für Slavische Sprachwissenschaft

EBERHARD KARLS
UNIVERSITÄT
TÜBINGEN

Slavisches Seminar • Wilhelmstraße 50 • 72074 Tübingen

Prof. Dr. Tilman Berger

Telefon: (07071) 29-76733

Sekretariat: (07071) 29-78492

Telefax: (07071) 29-5924

tberger@uni-tuebingen.de

homepages.uni-tuebingen.de/tilman.berger

14. prosince 2005

Oponentský posudek

disertace

pana Mgr. *Ondřeje Koupila*

na téma:

„Česká gramatografie a kulturní reflexe češtiny v letech 1533–1672“

Předkládaná disertace se zabývá vývojem českého mluvnictví od jeho počátku, tj. tzv. náměštské mluvnice z roku 1533, do prvního vrcholného díla, Rosovy Čechořečnosti. Přitom autorovi velice záleží na tom, aby popisoval vývoj mluvnic v kontextu té doby, kdy vznikly, a na pozadí dobového myšlení o jazyku a nikoliv měřítky moderní jazykovědy 19. a 20. století. Toto svoje přesvědčení formuluje už v předmluvě (pod titulem „Ante limen“), kde zvláště varuje před neopatrným užíváním pojmů jako „kodifikace“ nebo „spisovný jazyk“, a postupuje podle něho v celé disertaci.

V první kapitole pod názvem „Kontexty a tradice“ se zabývá evropskou, tj. řeckou a latinskou, tradicí mluvnictví, specifiky prvních mluvnic národního jazyka u sousedních národů a českými specifiky, tj. tradicí jazykověobornou. Autor zde ukazuje vynikající znalosti začátků gramatografie a vědecké literatury o těchto začátcích. Popisuje různé vývojové proudy, které jsou relevantní od antických dob až po 16. a 17. století a které se také zrcadlí v českých mluvnicích oné doby. Základní protiklady umožňují autorovi později jasnější vymezení rozdílů mezi českými mluvnicemi a také popis cesty k syntéze v Rosově díle. Důležitou součástí kapitoly tvoří rovněž exkurz o Janu Caramuelovi z Lobkovic, postavě, která do jisté míry symbolizuje aktuálnost antické a středověké tradice v Čechách 17. století.

V druhé kapitole autor podává chronologický přehled předrosovských mluvnic češtiny. Každé mluvnici je věnována kratší analýza, přičemž však nejde o izolované čtení jednotlivých prací, naopak autor stále mluví o propojení mluvnic mezi sebou a tom, jak se včleňují do větších vývojových proudů. Zjistíme, že autor nemá jen ohromné znalosti o všech těchto textech, ale že je také schopen vidět souvislosti mezi nimi a pozorovat

nejrůznější detaily, a hlavně, že je schopen „vmyslit se“ do argumentace tehdejších gramatiků.

V třetí kapitole se autor dívá ještě jednou na předrosovské mluvnice. V první části kapitoly užívá metodu „příčných řezů“, tj. srovnává mluvnice z různých hledisek (např. podle obsahu předmluv nebo co do puristických nebo racionalistických úvah), druhá část se zabývá většími celky, např. motivikou nebo také „novým životem starých mluvic“, tj. dějinami edic a motivy, proč k těmto edicím došlo. Celá kapitola dobře ukazuje, jak dobře zná autor nejen mluvnice 16. a 17. století a jejich přímý kontext, ale renesanční a barokní kulturu vůbec. Zvláštní exkurz se zabývá rolí dlouho zapomenutého a nedoceňného Matouše Beneše, který dal první podněty jak pro zájem o jiné slovanské jazyky, tak pro časoměrné básnictví.

Vrcholem práce je čtvrtá kapitola, kde autor předvádí syntézu dosavadních mluvic v díle Jana Václav Rosy, autora „Čechořečnosti“ a velkého slovníku, který se dočkal opravdového uznání až v 20. století. V této kapitole autor kombinuje výsledky předešlých kapitol a ukazuje, jak Rosa z jedné strany kombinoval podněty dřívějších gramatiků a z druhé strany byl prvním, který měl vědomý tvořivý přístup k češtině. Rosou se uzavírá první fáze české gramatografie a začíná se barokní mluvnictví, které už přesahuje hranice této práce.

Mám jen málo kritických poznámek a ty se týkají hlavně nějakých jednotlivostí. Tím, že se autor zabýval tak širokou tematikou, tolika autory a mluvicemi, samozřejmě riskoval, že občas vyvstane otázka, zda by se nemělo o nějakém detailu pojednat podrobněji, o jiném zase stručněji. Takových míst je však pozoruhodně málo, osobně bych se chtěl zmínit jen o těch místech, kde se píše o vztahu mezi Nudožerského mluvicí a dílem Petra Rama (s. 91n.) a o vztahu mezi Drachovského mluvicí a latinskou mluvicí Emanuela Alvara (s. 109n.). O prvním tématu se dozvídáme poměrně málo (na straně 91 se vlastně mluví jen o principu dichotomie, který převzal Nudožerský od Rama), o druhém trochu více (tam se srovnávají také texty jako takové). Ale ani v první kapitole čtenář nenajde více údajů, o Ramovi je tam vlastně jen jeden odstavec (s. 23), o Alvarovi zase více (s. 23 resp. 24n.)

Další poznámka se týká toho místa v podkapitole o významu starší češtiny, kde autor pojednává o různém zacházení Konstance a Štajera s opozicí *i/y* (s. 173). Mluví o tom, že „Jiří Konstanc, narozený u Mělníka, *i/y* ve výslovnosti nerozlišuje“. Je to zajímavá myšlenka, ke které by však autor měl přihlížet i jinde – zvláště by však měl odůvodnit, proč neplatí podobná úvaha pro Štajera, narozeného v Praze (mohla zde hrát roli skutečnost, že Štajer studoval v Olomouci).

Trochu závažnější kritika se týká jen toho, že autor podle mého názoru nerozlišuje dostatečně odlišnost pravopisu tisků a rukopisů ve starší době. Zmiňuje se sice několikrát o tom, jak autoři mluví o obou skupinách (sr. s. 121, kde je zmínka o tom, že Konstanc nemluví jen k tiskařům, ale i k písářům, s. 126n., kde se mluví o tom, že Štajer vycházel

z úzu Kralické bible, ale také dával rady tiskařům i písarům, a nakonec s. 235, kde autor mluví o Rosových názorech na pravopis), ale nezabývá se rolí rozlišení mezi pravopisem *pro foro interno* a *pro foro externo* (jak to nazývá M. Čejka) a tím, jak stoupá zájem o pravopis písarů v průběhu 17. (a potom také 18.) století, co nakonec vedlo k tomu, že zmizel pravopis *pro foro interno* a lidé začali psát tak, jak je to tištěno v knihách.

Tyto drobnosti však nemění nic na vysoké kvalitě disertace. Předkládaná práce je velikolepý příspěvek k bádání o dějinách české gramatografie a šíře reflexe o vlastním jazyce v českých zemích a do jisté míry syntézou mnoha dosavadních prací. Působí nejenom svým obsahem a mnoha podněty pro další výzkum, ale také svou „komponovaností“, tím jak autor popisuje velké množství proudů, tendencí, zájmů a zároveň stále už ukazuje na cíl, totiž syntetizující práci Rosovu. Každý čtenář, který se sám trochu zabýval staršími mluvniciemi, najde v ní nějaké nové a inspirující podněty – pro mne samotného např. znamená nejvíce, že jsem byl poučen o významu Konstancovy „Limy“ (mimořadně jediné větší gramatiky, která dosud nevyšla v nové edici) a o významu Rosovy družiny, zde se najednou rýsuje možnost, že je přece jen mohlo dojít ke kontaktům Rosy s Komenským.

Doporučuji jednoznačně Filozofické fakultě Karlovy univerzity přijetí předkládané práce.

(Prof. Dr. Tilman Berger)